

BAKONYI ISTVÁN

Emberi délkörön

BELLA ISTVÁN RÓL

A korábbi felgyorsulás után újra kissé hosszabb idő, öt esztendő telt el az újabb önálló, immáron az ötödik kötetig: az *Emberi délkörön* 1982-ben látott napvilágot. Bizonyára volt szerepe a második József Attila-díjban is: azt ugyanis négy évvel később, 1986-ban kapta meg Bella István, 16 évvel az első után. (Az *Emberi délkörön* és a díj odaítélése között nincs másik önálló kötet. Van viszont egy válogatott verseskötet, az 1984-es *Az ég falára*, aminek ugyancsak szerepe lehetett a hivatalos figyelemben.)

Ami személyes életét illeti: ezekben az években került az *Élet és Irodalom*hoz, ahol 1978 és 1991 között főmunkatársként és rovatvezetőként dolgozott. A költői pálya alakulása szempontjából sem elhanyagolható ez a tény, bár közvetlen hatásokat talán fölösleges lenne keresnünk. Azt viszont feltétlenül jelzi, hogy Bella ilymódon is jobban kapcsolódhatott a kortárs magyar költészethez és irodalomhoz, hiszen szerkesztőként erre kiváló lehetőségek kínálkoztak. A tágabb összefüggésekre kitérve: a hetvenes, nyolcvanas évek fordulója is bőven adott válságos történelmi pillanatot. Gondoljunk csak az iráni, az afganisztáni vagy éppen a lengyelországi válságra, hogy ez utóbival a költő számára különösen kedves országot is említsünk. Az irodalom életében is akadnak nagy veszteségek. Említhetjük Nagy László vagy éppen Kormos István és Pilinszky János halálát. (Bella-versek szereplői is lesznek ők: *Kettős köszöntő*, *Pilinszky*, *Szomorú szavak N.N.-nek*) Nincs abban tehát semmi meglepő, hogy az ötödik kötetben egyre inkább nyilvánvalóvá lesz „az élet és a halál kölcsönössége” (ahogy a fülszöveg szerzője fogalmaz), és abban sem, hogy közvetve a világ és persze Magyarország újabb válságtünetei is megérintik költészetét. Igaz hát Módos Péter kissé közhelyszerű megállapítása: „...egy egész nemzedék, a hatvanas évek közepén értelmiséggé váló első generációs értelmiség érzéseit, gyarapodó tapasztalatait szublimálja verssé.”

Ugyanakkor ez a kötet is igazolja, hogy Bella István kezdettől fogva „szép verset” ír, és a mély gondolati tartalmakat kereső olvasók ugyanígy megtalálják az értéket ebben a lírai világban. A formai erények hozzásegítik ahhoz, hogy bonyolult világképet fejezzen ki, és meg tudja ragadni a tragikum és a magány elvont tartalmait. Ilymódon számol folyamatosan saját útjának veszélyeivel, az elhallgatás ki nem zárhatóságával. Az önkockázat gondolata számos helyen fogalmazódik meg. Ezzel kapcsolatban emleget érdekes párhuzamot Fráter Zoltán: ő a Nagy László-i „versben bujdosó”-féle lírai hős árvaságát hangsúlyozza. S valóban: a Bella-vers állandóan azt jelzi, hogy az árvaság feloldására mindig ott munkál a szakadatlan kísérlet.

Az *Emberi délkörön* versei azt mutatják, hogy a válságokkal terhelt világban mélyül a költői látás. Minden sor mögött ott a megszenvedett valóság, a sors fájdalmas pillanatainak sora. Ezt mutatja már a szokásos módon a ciklusoktól elkülönült nyitóvers, a *Nem verset írok*. S ezt a ciklusok: a *Sugárúti strófák*, a *Bukfenc-kalendárium (Áni Máni*

Naptára), az önálló egységet képező hosszúvers, a *Tudsz-e még világul?*, a *Hogy ne legyünk magam*, a *Perújrafelvétel* és az *Egy szál hegedű*.

Mint máskor is tehát, itt is irányadó a nyitóvers. A címben kijelentett tény folytatása: „...de adóslevelet / romló testemről, amit nekem hitelezett / egy árnyék...” A személyes lét a meghatározó ezúttal, és azt helyezi bele a költő a rejtélyes univerzumba. Ezt követően számol le olyan kérdésekkel, amelyek az érett férfit és művészt egyre többet foglalkoztatják: az öregedés, a betegség, a halál, a lét és a nemlét föloldhatatlan feszültsége, stb. Látnunk kell persze, hogy Bella tárgyválasztása nem egészen újszerű: amióta van költészet, ezek a témák folyamatosan jelen vannak, és ott állnak a mindenkori lírai én érdeklődésének középpontjában. Az sem új, ahogy – a fülszöveg szerzője szerint – „nagy elégikus vehemenciával szólaltatja meg azt a fájdalmat, amelyet az élet megismételhetetlensége, sőt, másként megismételhetetlensége okoz az emberben.” De hát várhatjuk-e manapság mindig az újszerűt a költészetben? Bella István érdeme, hogy a már ismert tartományokba vezet el bennünket – egyre elmélyültebben, vállalva az ismétlés kockázatát. Azt persze nyilvánvalóan ő is tudja, hogy a jelentős alkotó a további elmélyülés mellé mindig odatesz valami újszerűt, olyat, amelyet korábban nem ismertünk. Legyen az egy érzés, egy nagy rádöbbenés vagy fontos összefüggés. Egyik kritikusanak kissé merev, szétválasztó tendenciájával ugyanakkor aligha azonosulhatunk. Koncz Virág szerint nem a gondolati út, hanem az érzéki megjelenítés jellemzi az *Emberi délkörön* verseit. Inkább ezek együttes jelenlétét vehetjük észre az ötödik kötetben.

Még röviden visszatérve a *Nem verset írok* egyik fontos gondolatkörére, azt is látjuk, hogy az ember egy bizonyos életkorban egyre inkább fölfedezi a világ egészének szépségeit, az összefüggések értelmét. Az „adósa vagyok mindenkinek” felismerése után ezt írja: „Neked is fű. És neked is levél. / Neked is, gyatra gyom. / Megittattál, megetettél, / s levél sár, árny-alom.” A mindenség része persze az ember is, és éppen ebbéli szerepe sugallja a legapróbb részletek észrevételét éppúgy, mint a világegészét. Nagy dolog az, hogy észrevesszük a napfény vagy a fűszál szépségét, és velük együtt juthatunk el az egyetemesig.

Erre utal a *Sugárúti strofák* című ciklus több verse is. Van, ahol az apa-anya-fiú hármasságában jelenik meg mindez (*Mintha*), fókuszba állítva a halál mozzanatát. Az apához a „mintha bezárnál”, a fiúhoz a „mintha elbújnék” és az anyához a „mintha visszafogadnál” társul – persze nem véletlenül. A versbefejezésben hasonlóképpen látjuk a legáltalánosabb körökhöz kötődést: „lélegző fények, homály-liliomok / világűr mélyén szívedhez lapulok, / s hallgatom visszhangját a földnek: élttem.” Matematikailag vagy éppen racionálisan kevésbé kiszámítható az ilyen verslezárás, ám a tudat mélyrétegeiből fakadó értékek jól láthatók. S a fent emlegetett apró természeti elemek (levél, ág, kutya, fasor, köd) mellé a *Sugárúti strofák*ban merengő kérdés társul: „– Elélhetek-e vajon őszig?” Az ilyesfajta örök költői kérdések eredete messzire vezet: legalább Petőfiig, az „elhull a virág, eliramlik az élet” – féle gondolatkörig. Ezekre az összefüggésekre figyelmeztet Olasz Sándor is, aki egyebek között ezt írja: „Az újabb Bella-verseknek éppen az az egyik fontos jellemzőjük, ahogy az egyedi és az általános, az egyéni és a közösségi szüntelenül egymásba játszik.” Am ugyanígy fontos, hogy – miként Laczkó András veszi észre – „A múlandóság és az azzal összefüggő átalakulások mellett a költői szó ereje, lehetőségei foglalkoztatják leginkább Bellát.” Tudjuk, hogy a nyelvteremtés és -újítás már a kezdetektől fogva erénye ennek a lírának, és az *Emberi délkörön* szervesen folytatja ezt a hagyományt.

Itt szólhatunk újra a formai bravúrok, a nyelvi lelemények eredményeiről. Persze a „tökély” nem mindig lép túl önmagán. Az *Egy fordítás álma* erre példa. „Ősz szöszmötöl / ködön szöszöl, / kócozza. / A tujafa / guzsalya, / s a bodza.” Jellegzetesen „irodalmi” az ilyen vers, bepillantást nyújt az alkotói folyamatba, a nyelv formálásának pillanataiba. Az önmaga jelenségét, sorsa és költősége múlandóságát fölillantó művek olvasása közben azonban több közünk lehet a szerző világához. Sokszor érezzük a rokonságot a Nyugat-nemzedék jeles alakjaival. A csiszolt forma mellett az ő sorsértelmezésük sem idegen Bella István világától. Izig-vérig mai verseiben persze keményebb a tartás, „a bicegő világ botját” emlegeti, illetve „A kezein csúszó-mászó világ nyálát” idézi föl. (*Világtalan monológok*)

S a fent idézett kissé öncélú jelleg helyett a legtöbb helyen azt érzékeljük, hogy „Gyönyörködik ... a nyelvben, nagyfokú tudatosság van abban, ahogy ő a nyelvvel kísérletezik.” (Olasz Sándor) Valóban: Bella István „a magyar nyelv szerelmese”! Játsszik akár a „világ” szóval is. *Világtalan monológokat* mond, a *Szélcsendben* „világítanak világrészek”, a monológok egyikében ezt olvassuk: „Világrészek hamva, csönd!”; ide-sorolhatjuk a „De jó, hogy megvakultunk!” – kesernyés felkiáltást, de említhetjük a kötet egyik legsúlyosabb versét is: *Tudsz-e még világul?* S ugyanígy a Dylan Thomasnak ajánlott *Levél az alvilágba* című költeményt.

Az *Emberi délkörön* egyik ciklusa, a *Bukfenc-kalendárium* avagy az *Ani Máni Nap-tára* különösen alkalmas mindennek a megmutatására. Igaza van Fráter Zoltánnak: „Az életteljességhez, a birtokolt és uralt valósághoz fűződik a játék, a játékosság állandó jelenléte is.” A már idézett Koncz Virág-recenzióban másfajta vélekedést találunk. A szerző szerint például a „gyerekvers-szerű daraboknak” köszönhetően „az új kötet rendezettsége nem olyan erős”, és „mintha Bella játékossága, szóteremtő fantáziája is vesztené frissességéből.” Természetesen mindenkinek joga van az ilyesfajta szubjektív bírálathoz, ám tény, hogy egyedül ő látja ily módon Bella István életpályájának változásait.

Ezzel szemben nyugodtan állíthatjuk, hogy ezek a versek szerves részei az életműnek, ugyanakkor nem nevezhetők kizárólag gyerekverseknek. (Nem, mintha, ez a minősítés pejoratív volna!) Egyben arra is emlékeztethetünk, hogy a költő nem mindig szándékosan „célozza meg” a legifjabb rétegeket. Gyakori, hogy egy-egy mű a megszületése után, a terjedésekor válik alkalmassá arra, hogy az óvodások vagy a kisiskolások köreiből hasson. Gondoljunk csak Weöres Sándor híres példáira! Ő lepődött meg a leginkább akkor, amikor hallott az azóta legendássá vált költemények hatalmas sikeréről a gyermekek között. Bizony, igaz: egy-egy mű jelentősége nem azon áll vagy bukik, hogy egy behatárolható réteg vagy generáció számára véljük fontosnak. Más példákkal is élhetünk: jómagam például élenken emlékszem arra, hogy a hetvenes években a főiskolások és egyetemisták között milyen népszerű volt a *Micimackó* vagy *A kisherceg*, ám ugyanígy Lázár Ervin ú. gyermekköteteteit is falták a már felnőtt fiatalok. Természetesen minden műnek más és más az üzenete egy kisgyermek vagy éppen egy felnőtt számára. A legjobb gyermekversek olvasása kétségtelenül élvezetet nyújthat a gyermekkorból már kinőttek számára is.

Hasonlóképpen állunk Bella István ú. gyermekverseivel. Mindamellet vitathatatlan az a szerep, amit az ilyesfajta költészet betölt a legifjabb nemzedék – egyébként korántsem problémamentes – irodalmi nevelésében. Az 1985-ben megjelent *Ani Máni naplója* egyik recenzense, Tamási Orosz János írja: „A derű, az öröm, az optimizmus jegyeiben íródott e könyv, bár olvasói is e jegyben válnának felnőttekké, nem feledve

s nem feledtetve ezen – akkor már régi, s talán klasszikus – olvasmány tanításait.” Persze tudjuk, hogy ez a „tanítás” nehezen mérhető, s eredménye sem biztos. A befogadás és az élmény, valamint a szellemi gyarapodás folyamatai jórészt beláthatatlanok. Sok a titok ezen a téren. Am azt sem tagadhatjuk, hogy az esély adott.

S az Ani Máni-versekre tényleg jellemző a derű és az öröm. Az *Emberi délkörön* második ciklusában ezek közül a naptárnak jutott hely. A „műfaj” ismerős, hiszen sok költő írt már lírai naptárt, hogy csak Radnóti Miklós nevét említsük a legismertebbek közül. A Bellát jellemző játékoság és bölcsesség sem idegen másoktól. A *Beköszöntő* aztán eligazítást nyújt arról, hogy ez bizony „nem aféle napkaptár”, hanem: „...ingyom-bingyom dáridó, / És: dini-dana rádió, / minden hóban három nap van, / s három hónap minden napban.” Bolondos világ ez, s jelentősége például abban rejlik, hogy az akkortájt tragikusra hangszerelt költészetben belül jelent üde színfoltot. A kötet címével játszva mondhatjuk: az „emberi délkörhöz” tartozik ez a tündéri világ is... Magánemberi (lásd: a költő lánya, mint „múzsa”!...) és lírai értelemben egyaránt.

Néhol érdekes irodalomtörténeti párhuzamokra lelünk. A *Január* például így kezdődik: „Január, január, / te hómolnár jaguár, / (ahogy Karinthy Frigyes / S Mici Mackó hírelt ezt.)” (Tegyük hozzá: a hónap nevének és a vadállatnak egybecsengésével Nagy Lajos is élt híres *Képtelen természetrajzában*.) Aztán később „jégkarmokról” és „mancsról” lesz szó – erősítvén a szándékos párhuzamot. A játékoság mellett a finom líraiság is jellemzi ezt a naptárt. Bella István augusztusban született, és az erről a nyári hónapról szóló vers erre példa. „Nappal tóbárka ringat, / éjjel csillag vidítgat, / én úrtornázom, úgy ám, / a göncölszekér rúdján.”

Estztikai értelemben mintegy előkészíti a ciklus az önálló részt képező *Tudsz-e még világot?* című hosszúverset. A siratók világát idézi itt költőnk, s benne a „por és hamu nyelvével” példalózik, korszerűsített archaizálással. Gyakori minőség tehát a drámaiság is ebben a kötetben. Bella szerencsésen ötvözi a festőiséget a népköltészethez visszavezethető érzelmi erővel, a nyelvi leleményekkel és a feszült pillanatok fölmutatásával. Persze az is az igazsághoz tartozik, hogy ilyen értékek szintén jellemezték már a korábbi köteteket, főleg az *Igék és igákat*, s ekképpen aligha beszélhetünk jelentős előrelépésről. A kritikus olvasó is gondolhat azonban az életművön belüli folytonosságra, a tudatos életmű-építésre. Arra sem árt figyelni, hogy a két évszám (1977 és 1982) között számos olyan újabb válságot élt át a világ, amelyek a Bellához hasonlóan érzékeny költők hangját közvetlenül alakíthatták. Ilyen szemszögből például jellegzetes költemény *Az „éden elvesztése”*, bár a címben jelzett folyamat vázlatosan kidolgozott. Azt a végzetes állapotot idézi a költő, amelyben már „...az ember / nem tudott emberiségül, / s az emberiség nem tudott emberül”. S az édenvesztésnek lehet magánemberi és közösségi síkja is.

A *Tudsz-e még világot?* kérdésének rokona az imént idézett kérdés a másik versből. Ezzel a művel kapcsolatban írja Cynolter Károly, hogy: „Bella virág-, világ-, dal- és nyelvteretítő költő. Olyan, aki újjászüli a szavakat.” Alföldy Jenő pedig azt tartja a kötet legnagyobb versének, mégpedig azért, mert: „...a mitológiai módon felfogott emberről, az idő kezdetén a maga módján még teljesnek mondható emberről kíván szólni. Elsiratásával fölidézi, azért, hogy a jövő emberét a képzeletben újra tudja teremteni...” S megint azt kell mondanunk, hogy itt sem feledhetjük a személyes és az általános sors párhuzamait. Ez a strófa világossá teszi, mire gondolhatunk: „Apám, édesapám, / én-holt édesapám, / én-hold édesapám, / a föld közepéről / véled hogy is szóljak?” A „képzeletben újra teremtés” mozzanata is vonatkozik erre a kettősségre: az

apját vesztett fiúra éppúgy, mint a „Föld-Hold-Égember elsiratásának következményeire. Ezért is lehet igaz, hogy – miként Szekér Endre látja –: „Nem elvont mitológizálás ez Bella költészetében, hanem a nagyon is emberi világgal való újratálalkozás közvetett és közvetlen élménye, melyben virágul szól a világhoz, levélül a lombhoz.”

Szerkezeti érdekessége a kötetnek, hogy a továbbiakban is egybefolyznak a gyermek tárgyú és egyéb versek, ezúttal a *Hogy ne legyünk magam* című ciklusban. Újra találkozunk Áni Mánival, szereplő lesz a másik gyermek, Balázs is. Ám vers szól a gyermekek körében ugyancsak népszerű Lázár Ervinhez, s ugyanitt hasonlóképpen olvashatunk olyan műveket, amelyekben a tragikumtól sem mentes pillanatok közben a mérce magas. A nagy költőelőd emlegetésekor ezt írja: „Aki Ady Endrét idézi, / az irdatlan időt idézi, / az irgalmatlan szívekbe földelt / dob-némaságot, lármázó csöndet.” És nem hagyhatjuk figyelmen kívül a március-zászló visszafojtott forradalmiságát, de a halál-hitű föltámadás azt követő intését sem.

Az új gyermekversek és az új felnőtt versek így, egymás mellett látványosan jelzik az életmű egységét. Nagyon fontos ebben a tekintetben is, hogy Bella Istvánnak „...megadatott... valami a régi varázsmondók, igemondók felszenteltségéből.” Így történhet meg az *Egy nap: két Nap*ban a csoda: „...öt perccel este után / fölkel a Nap, itt, Pest-Budán / újra...” S ez a különös játék arra ad alkalmat, hogy a befejezésben a cikluscímben megfogalmazott fontos gondolatra figyeljünk. És: „...tudom, sokan vagyok, sokan.” Ezzel a furcsa csavarintással mégiscsak a másik ember fontosságát, a közösség-igényt hirdeti szelíden a költő. A hangváltást jelzi ugyanakkor, hogy a *Tévétorna Radnóti Miklós emlékére* akár Örkény István egyik egyperces novellája is lehetne. Eszünkbe juthat például az *Arról, hogy mi a groteszk* szövegfűzése, technikája. Ez a „tévétorna” sem vers igazából, hanem – ahogy „modern” korunkban sokat halljuk – *szöveg* inkább. Annak persze egészen kiváló, arról nem is beszélve, hogy mennyire igaz, a szó legnemesebb értelmében. Jelzi, hogy Bella fogékony a groteszkre és az iróniára. Tudja, hogy lehet távolságot tartani, ha kell, felülemelkedni. S ha kell, felülemelkedni a történelmi szörnyűségeken, ugyanakkor keményen leleplezni azokat, hogy – ha lehetséges egyáltalán – meg ne ismétlődjenek. Keserű tapasztalat persze, hogy a történelem bizony ismétli önmagát, másként szólva: az ember továbbra sem tanul korábbi bűneiből. Nem tanul a munkatáborok cinizmusából, nem a nemes értékek nevében elkövetett gyalázatból.

A társak között azonban megtalálja az ember azokat az értékőrzőket, akik hitmegtartók és hitetadók továbbra is. A *Kettős köszöntő* című vers erről ad katartikus lírai tudósítást. Képekben gazdag, izzó és intenzív versbeszéd ez. „...Hattyú és karvaly viaskodott a párnán. / Keselyű-éj és jövő fehér nappal. / Derékig a földben László Szent Vitéz / gyilkolódik a napvilágrabló kúnnal.” Az élet- és halálköszöntés drámai hangú megnyilvánulása ez a költemény, csatlakozván ismét jeles pályatársak több művének világához. Persze nem sikerül mindig ezen az esztétikai színvonalon kifejeznie önmagát, s az *Emberi délkörön* ciklusain belül nem mindig egyenletes a lírai teljesítmény. A *Perújrafelvétel* című ciklusnak ettől függetlenül vannak a korábbi nagy versekhez mérhető emlékezetes darabjai: *Innen és túl*, *Az „éden elvesztése”, Perújrafelvétel*. Ez utóbbi mű például előzménye az 1998-as *Ábel a sivatagban* című kötetnek, amelyben egész ciklust szentel Bella a bibliai történetnek, illetve a mának szóló üzenetnek. Itt, az 1982-es kötetben szól először „Káin és Ábel ügyében” s amellyel kapcsolatban „eddig / a báránnyról / még senki sem beszélt.” Huszadik századi tanulságaink közé tartozik (és számos műben, így például Örkény István *Pisti a vérzivatarban* című

drámájában középponti kérdésként szerepel), hogy „Káin és Ábel fölcserélhető. / Mert Káin lehet Ábel. / És Ábel lehet Káin.” Mint az idézett drámaírónál: „E kor nekünk szülők és megölők.” Ez a fajta kettősség átítatja korunk, a huszadik század egész történetét, nagy viharokkal, háborúkkal, forradalmakkal és ellenforradalmakkal, koncepciók perек ördögi logikájával, stb. Hiszen hányszor, de hányszor megismétlődött, hogy a gyilkosból áldozat lett, és ugyanannak a mechanizmusnak a részeként. Persze a gyökerek messzire vezetnek. A jakobinus forradalom túlkapasait éppúgy idézhetjük, mint az Ószövetség tragikus pillanatait – így hát a Káin-Ábel példa is eleven mindmáig, és erre érez rá Bella István is. „Csak a bárány, / aki mindig ugyanaz.” – mondja. S a végső gondolat: „Az áldozat nem ítélt!” Egyben azt is sugallja, hogy legújabb szörnyűségeinket nem feltétlenül mi agyaljuk ki, hiszen ott vannak mindig az ősi példák. S azt is sugallja, hogy ezzel szemben ott vannak a pozitív ősi példák is.

A *Perújrafelvétel*hez hasonló súlyú vers az *Innen és túl*. Az Úrral párbeszédet folytatni akaró ember jelenik meg itt a drámai pillanatban: „Milyen mélységből emelem / föl a fejem, hogy nem látsz engem, / Uram, s nem látod a szemem, / s nem látlak én sem a szememben.” Adys istenkereső mozzanat ez, a „hány ezer éves perc e mozdulat / kudarc”-féle felismerés, s mögötte ismét a múltban gyökerező tapasztalás, ám ugyanakkor a vágy, az igény a kapcsolat felvételére. Az árva ember sirárait szólaltatja meg Bella egészen letisztult nyelven, szépen szerkesztett, keresztrímes strófákban.

S az árvaság a tárgya Az „*éden elvesztése*”-nek is. „A világ végén / végül is ketten maradtak: / az árva, árva ember, / meg az árva, árva, árva / emberiség.” A jelzőhalmozás különösen nyomatékosítja a mondandót, s mindennek fokozása addig tart, hogy „...az ember / nem tudott emberiségül, / s az emberiség / nem tudott emberül.” A kommunikáció-képtelenség lenne a pusztulás elsődleges oka? Ez juttatná pusztulásba a világot? Közvetve nyilvánvalóan szerepe lehet a negatív folyamatban – sugallja Bella verse. Meg azt is, hogy a költészetnek pedig abban lehet nemes szerepe, hogy ez a folyamat mégse következék be.

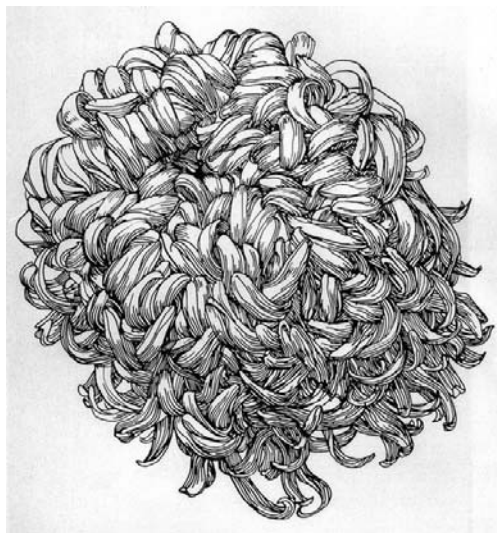
Az *Egy szál hegedű* című záróciklus újabb fordulatot ugyan nem jelent a kötet (s persze a pálya) ívében, ám újfent jelentékeny műveket tartalmaz. A már említett *Aki Ady Endrét idézi* sorai éppúgy idetartoznak, mint a már szintén emlegetett, költőkhöz szóló költemények, s a kötet címadó mű. Adyn át szinte „a mindenséget vágyom versbe venni”-féle szándékot tudja megvalósítani, bár túlzás lenne az egyéb párhuzam *A lírikus epilógia* Babitsával, aki így indítja versét: „Csak én bírok versemnek hőse lenni...” Másfelől persze Bella is „hőse” a versének, csak éppen itt Ady jelenti a segítséget mindehhez. Az „irdatlan időt”, a „végvári vitézt” (lásd: a Balassi-utódl!), a „magyar pegazust”, a „láncok lidérceit” s „az új és új haragot” idézi általa. Legvégül pedig „a halált virággal vérző” költőt, aki a „halál-hitű föltámadás” hirdetője. Így lesz Bella István verse (és egész költészete) ugyancsak „föltámadás-hitű”, még akkor is, ha az idő múltával egyre többet kell szembenézni a halállal.

A fenti értékek áradnak a kötet záró *Emberi délkörön* sorajából is. Olasz Sándor megfogalmazása szerint ez a költemény azt bizonyítja, hogy „Élet- és léttapasztalatainak – József Attilára emlékeztető – gnomatikus összegzésére vállalkozott Bella István...” (91.) Az ilyen versek egy-egy költő pályáján vissza-visszatérnek, hiszen az élet bizonyos szakaszaiban összegezni, visszatekinteni s vele együtt előrenézni kell. Ezt látjuk tehát itt is. S az sem kétséges, hogy a József Attila-örökség talán itt látszik a legegyszerűbben. Ezt fontos hangsúlyoznunk, hiszen ez az örökség – mint már szó esett róla – Bella egész nemzedékét átítatja. Függetlenül attól, hogy a környező társadalmi

és politikai valóság gyökeresen különbözik a húszas, harmincas évektől. S ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a második világháború utáni, s benne a hatvanas években indult költők és írók gondolkodását, esztétikai törekvéseit leginkább a kései József Attila befolyásolta. Az a költői világ, amely a végső színeket adta, amelyben a léttől elidegenedett, már „a végképp másoknak remélő” poéta búcsúzik a földi léttől. Rendkívül emocionális, ugyanakkor ugyancsak rendkívül intellektuális ez a lírai hang. Bella István is erre érzett rá évtizedekkel később. Itt már nem annyira a *Favágó* költőjének forradalmi lendülete a fontos és meghatározó. Az újabb ordaseszmék övezte korban a nagy előd az őt követő nemzedékeknek mond változatlanul fontosat. Ahogy Laczkó András látja: „Racionális számbavételre törekedett, de azt alkatának megfelelően oldotta fel játékaival, és tette önmaga és az olvasó számára ... megérthetővé.” (92.)

Az *Emberi délkörön* című versnek van egy belső életrajzi vonala is. „Egy gyerek gyufásdobozában / kaparásznak völgyek, hegyek...” az elején, és csakhamar feltűnik egy, a kamaszkor egyik verspróbálkozására emlékeztető sor: „nyilall az idő muzsikája...” A tizennégy esztendő korból származó, édesapjára emlékező hajdani szövegben a „nyilall” helyett „ráfúj” van. (A költő maga is úgy emlegeti ezt a korai szép sort, mint ami már költészet volt...) Az *adó ember* példája áll elénk, azé, aki így szól: „Vissza a földnek a földet, ragyogni / a fényt a fénynek, haragnak a dacot.” S ugyanígy a halált is visszaadni a halandóságnak. Addig is azonban: „De amíg élek, visszalehelem / a levegőt, tágítom az eget...” A lét körforgását írja le, láthatjuk nagy gondolati ívét, a bölcselkedő hajlamot, anélkül, hogy a líra elsőbbsége egy árva pillanatra is kétségessé válna.

Bella István versei is arról tanúskodnak, hogy úgy kell mindig megszólalni, mintha az a szó az utolsó volna. Hogy búcsúnak se legyen méltatlan. Ezzel együtt folytonos a továbbírás és az élet reménye. Mindezt sűrítve az *Egy szál hegedű*ben ily módon fejezi ki: „Sarjadó holnaplevelek / hullanak minden pillanatban.”

FRITZ MIHÁLY: KRIZANTÉM